

1850-1914

Dumitru C. Moruzi

DUMITRU C. MORUZI

SCRIERI

Ediție în două volume

1

ÎNSTRĂINAȚII

PRIBEGI ÎN ȚARĂ RĂPITĂ
(romane)

Studiu introductiv, text îngrijit, note, glosar și bibliografie
de Vasile CIOCANU și Andrei HROPOTINSCHI

Știința

CUPRINS

<i>Viața și opera lui Dumitru C. Moruzi (Vasile Ciocanu, Andrei Hropotinschi)</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	26
<i>Nota Editurii</i>	28

ÎNSTRĂINAȚII

Studiu social în formă de roman (1854–1907)

Precuvântare către cititori	30
PARTEA I	34
Capitolul I. Dl vel-aga Mihalache Stelea (1853–1854)	34
Capitolul II. O carieră strălucită	40
Capitolul III. Mademoiselle Pulchérie de Varlaam	46
Capitolul IV. O lume dispărută	50
Capitolul V. Peșitul	56
Capitolul VI. Chef mare, logodnă și nuntă	67
Capitolul VII. Madame Pulchérie de Stelea se instalează	77
Capitolul VIII. Din Iași la Șoldani cu poșta și înapoi	84
Capitolul IX. Oștirile chezaro-crăiești în țară	94
Capitolul X. Conu Mihalache se leapădă de slujbă	105
Capitolul XI. Botezul lui Mr Tutur	114
Capitolul XII. O gospodărie cum erau pe atunci	123
Capitolul XIII. Noutăți în familie, dar și în politică	131
Capitolul XIV. Unirea Principatelor și reîntoarcerea familiei la Steleni	140
PARTEA A II-A	152
Capitolul XV. Cum judecau pe atunci țărani	152
Capitolul XVI. Măria Sa Vodă-Cuza trece prin Steleni	164
Capitolul XVII. Cum judecau boierii	175
Capitolul XVIII. Ceartă mare în familie	188
Capitolul XIX. Coana Profirița se așază la Paris	200
Capitolul XX. Unsprezece februar	209
Capitolul XXI. Din timpul războiului franco-german	218
Capitolul XXII. Răul de-a înstrăina copiii de mititei	225
Capitolul XXIII. Scumpă țară și frumoasă!	234

Capitolul XXIV. Glorioasă și liniștită moarte	243
Capitolul XXV. Cernite zile și altele de dragoste, unire și fericire	250
Capitolul XXVI. Un leat răsare, altul apune	259
Capitolul XXVII. Nini, om politic, își găsește soție potrivită	266
Capitolul XXVIII. În care Nini se lovește și el cu capul de prag	274

Încheiere	284
------------------------	------------

PRIBEGI ÎN ȚARĂ RĂPITĂ

PARTEA I	288
Capitolul I. Sosirea pribegilor în Chișinău	288
Capitolul II. În casă de boier basarabean	294
Capitolul III. Miresme naționale rusești	306
Capitolul IV. Mentalitatea acelor vremuri	314
Capitolul V. <i>Po doroghi stolbovoi</i>	328
Capitolul VI. La țară	340
Capitolul VII. Prin stepe și păduri	355
Capitolul VIII. Străini în țara lor!	373
PARTEA A II-A	386
Capitolul IX. O gospodărie potrivită, iar alta în miniatură	386
Capitolul X. O iarnă la Chișinău	399
Capitolul XI. Conașul Titi și Lenuța	413
Capitolul XII. De la Ciripcău la Petersburg, prin Viena și Paris	425
Capitolul XIII. Stări de suflet	441
Capitolul XIV. În casă nouă	451
Capitolul XV. La hotarul Patriei	463
Capitolul XVI. Iașul sub Cuza-Vodă	475
PARTEA A III-A	490
Capitolul XVII. Între surori și cumnați	490
Capitolul XVIII. Prințul Andrei se gospodărește	501
Capitolul XIX. Prefaceri	514
Capitolul XX. Suferințele lui Titi	528
Capitolul XXI. Voluntarii ruși din rezelul turco-sârb	539
Capitolul XXII. Titi se reîntoarce în patrie	549
Capitolul XXIII. Titi se însoară	562
Capitolul XXIV. Moartea lui beizadea Alecu	573
Încheiere	583
NOTE	591

NOTA EDITURII

Ediția de față a fost întocmită la cererea Editurii încă în anul 1993 de către regretații cercetători, doctorii în filologie Vasile Ciocanu și Andrei Hropotinschi. Din motive obiective nu a putut fi tipărită. Evident, pe parcursul celor 21 de ani care s-au scurs de la momentul alcătuirii ei, istoria literară a înregistrat noi contribuții în cercetarea și valorificarea vieții și operei scriitorului Dumitru C. Moruzi. Editura a ținut cont de aceste contribuții și a lărgit unele compartimente ale ediției, cum ar fi cel de poezie, care de la șase texte inițial, înseamnă acum paisprezece, cel de studii sociale, care conținea la început doar studiul „Rușii și românii”; a fost îmbogățit substanțial compartimentul de note și comentarii pentru o mai complexă și profundă familiarizare a cititorului cu contextul literar și social în care a activat scriitorul, a fost sporită iconografia și bibliografia etc. A fost schimbată și ordinea reproducerii textelor în volume: ediția începe cu romanele, partea cea mai reprezentativă pentru autor, pe care le-am dat în ordinea cronologică a apariției lor, urmate de nuvele și textele ce țin de memorialistică, cântecele basarabene (poezie) și studiile sociale.

O eventuală viitoare ediție de scrieri Dumitru Moruzi ar putea să reflecte și activitatea de gazetar, precum și moștenirea epistolară a scriitorului, despre care Nicolae Iorga spunea că „în fiecare cuvânt avea o valoare literară și umană”. Profesorul și istoricul literar Nicolae Scurtu de la București, care a publicat în revista de cultură generală *Litere* a Societății Scriitorilor Târgovișteni (an. XII, nr. 5 (134) mai 2011 și an. XIV, nr. 7–8 (160–161), iulie–august 2013) nouă scrisori din această moștenire, semnaleză, pe lângă corespondența cu A.C. Cuza, „existența unei bogate literaturi epistolare trimise lui Ion Ghica, Al.I. Cuza, Carol I, Ion Bălăceanu, Alexandru Beldiman, G.C. Cantacuzino, D.A. Sturdza, N. Iorga, Constantin Stere, G. Ibrăileanu, Paul Core, Pan Hallipa, Vasile M. Kogălniceanu, Paulina Alecsandri și alții”.¹

Considerăm ediția actuală nu numai un pios omagiu adus unui scriitor nedreptățit de istoria și critica literară din cauza unei ideologii dogmatice, dar și un act justițiar. Din păcate, un act justițiar care se produce cu o întârziere mult prea mare – tocmai după 100 de ani de la trecerea la cele veșnice a scriitorului.

2014

Editura

ÎNSTRĂINĂȚII

Studiu social în formă de roman
(1854–1907)

¹ Nicolae Scurtu. *Dumitru C. Moruzi epistolograf*, în: *Litere*, an. XIV, nr. 7–8 (160–161), iulie–august 2013.

Precuvântare către cititori

Să nu bănuieți cumva, iubiți cititori, că cuvântul de „Înstrăinații” de pe scoarța acestei cărți ar cuprinde vreo dojană pentru elita noastră socială. Mă ferească Dumnezeu de așa gând rău! Dovadă că, din toate ființele pe care le veți privi mișcându-se, grăind sau cugetând aicea, abia două: Nini Stelea și principesa Olga de Gaspar Grațiani¹, pot fi numite cu dreptul cu porecla de „înstrăinați”! Nici ei, sărmanii, nu sunt vinovați de creșterea primită, nici de starea lor sufletească! Ba, o să vă încredințați că nici părinții lor nu au avut chip să-i crească altfel.

Din lipsă de școli, hatmanul Agapie Varlaam, boier de neam mare și vechi, fu trimis să se lumineze la vestita școală grecească de la Halchi, lângă Țarigrad. Simțind neajunsurile și nepotrivirea creșterii, ce o primise acolo, cu noile porniri către ideile apusene, își duce singura lui copilă, Profirița, la cel mai bun internat din Lemberg, unde mai multe familii din protipendada Moldovei își trimiteau fetele, pentru că era acolo un paraclis ortodox, cu un preot român, pentru soldații transilvăneni din garnizoană și că, pe atuncea, Biserica și Neamul alcătuiau în mințile creștinilor unul și același lucru. Dacă lui, trăit totdeauna în țară și la țară, o vremelnică înstrăinare nu i-a putut clinti nici credința, nici dragostea de neam, nici obiceiurile străvechi, nu tot așa se întâmplă cu fiica d-sale căreia i-a trebuit ani îndelungați și mari întâmplări, ca Unirea și Neatârnairea, pentru ca să-și poată lua țara în serios și în urmă s-o și iubească.

Aga Mihalache Stelea, ginerele hatmanului Varlaam, al cărui tată abia fusese căftănit, prin stăruințele lui Mihalache Sturdza, care nu ajunsese încă la domnie, nu era deci un neam tocmai mare. Rod al începuturilor de școli pe care le aveam pe atuncea, el primi de îndată înrăurirea tinerei sale soții, de dragul căreia se silea să grăiască pe limba franțuzească, nemaichemând-o pe Profirița lui decât „Pulchérie, ma chère”, ba întrecând-o și pe dansa în

fumuri aristocratice. Aceasta însă numai până se duce pentru a doua oară la Paris, unde mai fusese o dată în tinerețe cu trăsura, vede cum trăiește lumea pe acolo și nu-i place, dar mai are și prilejul să se încredințeze cu ce-și îngrașă franțuzii pământurile și se întoarce iute-iute în țară, cu paraponul de a-și fi pricăjit curățenia gurii cu pâinea franțuzească! Un astfel de om, mai fost și slujbaș subț Mihalache Sturdza și Grigore Ghica, nu putea avea acea mare încredere în viitorul țărișoarei sale și a așteptat o bună parte din viața lui ba pe ruși, ba pe turci, ba pe nemți, cum îi chema el pe austrieci! De multe grinzi a trebuit să-și lovească capul (chiar vorba lui), pentru ca să ajungă să facă mari și însemnate jertfe țării sale, și în timpul războiului și mai pe urmă, și să recapete dragostea țăranilor din Steleni, dintre cari, nu demult, îi pornise obârșia sa boierească.

Arthur, fiul lui mai mare, plecat din țară la vrâsta de treisprezece ani, fire simțitoare și visătoare, duce cu el în străini dorul frumoaselor sale câmpii moldovenești și al vieții largi și îmbelșugate din Steleni. După ce isprăvește în chip strălucit cursul învățăturii, se înapoiază în țara lui iubită, cu bucuria pe care o resimte oricine, regăsind cele dorite mult. Apoi, când bate ceasul cel mare de redeșteptare pentru neam, cade eroic la Grivița și moare la Turnu-Măgurele, în liniște și fericit de jertfa făcută, pe pământul patriei, înconjurat de tot ce a iubit în viață, îmbărbătându-și părinții și surorile, schimbându-le mentalitățile de pe patul său de moarte și arătând fiecărui din ei calea de urmat pentru a ajunge la adevărata fericire.

Lili și Elvira, surorile lui Arthur, au parte de bărbați buni, de bun neam și ofițeri distinși. Unul muntean, altul moldovean, dar buni români amândoi; își iubesc soțiile și-și cresc copiii în țară și pentru țară.

Bietul Nini însă, cu patru ani mai mic decât fratele său Arthur, deci plecat din Steleni copilaș abia de nouă anișori, ce putea să ajungă?! Francez, nu, pentru că nu era din fire, dar nici român cu dragoste de țara lui, pentru că nu o cunoștea. Judecând pripit sau nejudicând deloc, ca toate firile prea vioaie și neastâmpărate, sărea hojma în pornirile sale de la un capăt la celălalt, fără nicio socoteală: acum râvnind la tronul României, acum prețuind mai mult onoarea de a comanda regimentul al 3-lea de zuavi, primii soldați ai lumii! Idealizând aristocrația și armata franceză, în dauna celor din țara lui, pentru a ponegri, pe nedreptul, cele idealizate de dânsul în folosul armatei și aristocrației române. Își face stagiul în oaste, ieșind sublocotenent în rezervă, intră în politică ca deputat, schimbă la partide, ajunge prefect și inspector administrativ.

¹ Gaspar Grațiani, domn al Moldovei în anii 1619–1620 (*n. ed.*).

PARTEA I

Capitolul I Dl vel-aga Mihalache Stelea (1853–1854)

Pe la anii mântuirii 1853–54, dl vel-aga Mihalache Stelea ot Steleni era în floarea vieții, om de treizeci și trei de ani, și se afla în capul poliției de Iași, ca agă.

Fiu al răposatului Trofim Stelea spătarul și al spătăresei Frăsina Stelea, fiica slugeresei Brânzoi, moștenise de la dumneai casele din Sărărie, iar, din partea spătarului, moșia Stelenii, de vreo 4 500 fălci, cunoscută ca una dintre cele mai frumoase din tot județul Botoșani.

Chiar după numele ei se cunoștea că această moșie era din moși-strămoși în neamul Steleștilor, fie că de la dânsa le izvorăse și numele, fie că un Stelea, cine știe în ce veac, bătuse cel dintâi par de toloaca înțelenită și feciorelnică din acel sat.

După un hrisov domnesc al fericitului întru pomenire Ioan Sturdza Voievod, s-ar fi putut bănuși, de către neștiutori sau pizmași, că adevărata poreclă a spătarului Trofim n-ar fi fost tocmai Stelea, ci mai degrabă *Hârtop*, căci, după cum glăsuia domnescul hrisov, cea mai mare parte din moșia Steleni trecuse, prin dreaptă cumpărare, de la unul Ioniță Varzari, în stăpânirea lui badea Trofim, răzeș vechi de baștină din Steleni și cu porecla de *Hârtop*; dar cum trecuse de la acel Trofim Hârtop în puterea lui Trofim Stelea spătarul, nu se putea cunoaște decât din hrisovul de întăritură al luminatului Voievod Mihail Sturdza, care îi slobozise această carte spre pașnică și nesupărată stăpânire, fără ca să se pomenească într-înșea a cui fusese acea votcină mai înainte. De te luai după condica ei de hotărnicie, tot nu-i dădeai de capăt; că, de unde era astăzi cogeamite votcină de patru mii cinci

sute de fălci, înconjurată de alte moșii și mai mari, o găseai, pe timpul hrisovului lui Ioniță Sturdza-Vodă, abia de 500–600 de fălci, cu partea cumpărată de la Varzari cu tot, și megieșită cu sumedenii de răzeși, de la cinzeci până la o sută sau o sută douăzeci de fălci, cea mai mare.

Dușmanii și pizmașii Steleștilor bârfeau în șoapte că, tocmai după venirea lui Mihalache Sturdza la scaunul domnesc, începu moșia Steleni să tot crească, și de la răsărit și de la apus, și de la miazăzi și de la miazănoapte, iar bietezele răzeșii megieșe parcă tot intrau în fundul pământului, una după alta, că nu li se mai cunosc acum nici urmele! Apoi mai huleau că, tot sub acea domnie, crescuse și simandichia boierului Trofim, ridicându-se din fundul Hârtopului tocmai la Stelea, și, dintr-un biet medelnicer, ce-l făcuse Ioniță Sturdza, ajunsese acum cogeamite spătar! Ba, după obiceiul caifetului celui nou, puse-se să-i zugrăvească pe obloanele caretei o pavază de argint, pe care se răsfața o stea de aur, ca acelea pe care le poartă copiii la colindele de Crăciun!

Da, știți d-voastră, vorba ceea: „Gura lumii slobodă”. Cum prinzi a te ridica ceva mai sus, cică faci umbră. De bine, te vorbește doar după ce ai murit... și nici asta întotdeauna. Era oare o rușine dacă strămoșii spătarului sărăciseră așa de strașnic, încât părinții lui, nemaivând cu ce să hrănească o gură mai mult de pe hliza de pământ ce le mai rămăsese, îl băgase de tânăr fecior boieresc la cuconu Mihalache Sturdza? Fuseseră oare mazăliți cândva din boierie pentru vreo nelegiuire? Li se scosese caftanul, bătându-i la falangă, după cum era obiceiul în asemenea împrejurări? De unde puteau ști bârfașii că porecla aceasta de Hârtop nu o luaseră părinții și buncii săi pentru ca să ascundă nenorocirile și sărăcia unui neam viteaz și mândru? Doar să fie cineva răzeș cinstit și de treabă nu-i vreo pacoste. Ba cei mai veliți boieri din protipendada țării, ce mi-au fost, vă rog, înainte de a îmbrăca caftanul? Ia, niște răzeși opincari ca badea Trofim, când nu veneau de-a dreptul cu corabia din Țara Grecilor sau de la Fanar!

Cea mai mare dovadă că Trofim nu era din proști, este că, din fiu de răzeș sărac și din vătaf de câmp sau fecior boieresc, cum se zice la noi, a știut să se ridice până la spătărie și să se înrudească sufletește cu stăpânul său, care n-a pregetat să-l cunune și să-i boteze copilul, după cum vom vedea mai la vale, și, dintr-o curea de răzeșie, să facă o moșie mare și bogată, reluând numele strămoșilor, după veacuri de adormire.

Adevărat că, pentru a îndreptăți reluarea acestui nume, nu avea decât hrisovul lui Ioniță Sturdza-Vodă, în care se vedea că era de neam băștinaș din Steleni; dar aceasta chiar dovedea că neamul Stelea era mai vechi decât înșeși hrisoavele și pitacele! Că de ar fi fost pe vremea lor, ce era pentru niște boieri ca dânsii să le și scoată?!

Nu era lucru de nimic și nici prea lesne să capeți încrederea și dragostea unui om ca conu Mihalache Sturdza, pe care, mai pe urmă, țara întreagă, cu mitropolitul în frunte, l-a recunoscut de cel mai vrednic și mai luminat, miruindu-l în mijlocul bisericii Sfântului Niculae Domnesc! Ca așa om să primească a te cununa și a-ți boteza odrasla, trebuia să fie ceva de capul tău. Din vătaf de câmp, l-a luat la ogradă unde învăța ceva buche de la grămătic. Pân-acolo fusese greul, c-apoi unde era mai încurcat, pe dânsul îl trimitea boierul și totdeauna făcea ispravă bună. Ajunse vechil, și vechil peste vechili; că nimeni nu putea fi mai vrednic, nici mai credincios și nici mai dibaci ca dânsul! Cine mai bine ca Trofim știa să-i ispitească mai subțire pe vecinii stăpânului doar îi vor încălca hotarele dând prilej de judecată? C-apoi atâta le și trebuia! Îi sătura boierul și de megieșie, și de dreptate, de se lepădau singuri și de bunăvoia lor de toate celea, plecând în amarul lumii cu traista în băț! Da câte și câte de care se folosea mai întâi Mihalache Sturdza, apoi și bietul Trofim cu câte ceva, și, la urmă, de-ai căta bine, și hoții de păgubași că se deslușeau despre deșertăciunile bunurilor pământești, ceea ce era să le fie spre mare și bogată folosință în împărăția cerească!

Conu Mihalache Sturdza ținea dar la vechilul său Trofim, ca la lumina ochilor sau, ca să zic și mai mult, ca la încuietoria de la lada sa cu bani, la care ținea și mai strașnic. De aceea, și spre recunoștință, puse chiar pe cucoana d-sale să cunune pe robul lui Dumnezeu Trofim cu roaba lui Dumnezeu Frosina.

Iată și cum s-a săvârșit această căsnicie, menită să aibă de rod pe dumnealui vel-agă Mihalache Stelea.

Răposata coană Săftica, pe atunci soția lui conu Mihalache, oploșise pe lângă dumneaei, în slujbă de cămărășită, pe o văduvă cu două fete: Frosinița și Soltănica. Deși scăpătată, era de neam bun și vechi, iar, după bărbat, se numea slugereasa Elencu Brânzoi. Cucoana Elencu se pricepea de minune nu numai la dulceți și cozonaci, dar și la dresuri pentru obraz. Ba nimeni n-ar fi putut-o rușina nici din partea descântecelor: închegea apa și trimitea argintul viu cale de două poște mari! Așa că coana Săftica ținea la slugereasa Elencu, întocmai cum ținea și conu Mihalache la Trofim.

Ce se gândiră boierii cam înspre cășlegii anului 1820, puțin înainte de a se începe bazaconiile cu voluntirii lui Ipsilanti?¹ Să-l însoare pe Trofim cu Frosinița, fata cea mai mare a slugeresei Elencu Brânzoi. Zis și făcut. Se putea, mă rog, să nu primească slugereasa să i se ridice piatra din casă? Iar, din partea lui Trofim, să ia fată de sluger, nu era lucru de lepădat. Apoi,

¹ Alexandru Ipsilanti, domn al Moldovei între anii 1786-1788 (n. ed.).

dintre amândouă părțile, faptul de a fi în rudenie sufletească cu boierii lor, era lucru mare, frate! Așa că se făcu și nunta, înzestrându-i pe amândoi din averea cucoanei, unde boierului nu-i prea plăcea să dea dintr-ale lui; zicea că-i ursuzlâc! Găsi mai nimerit să stăruiască pe lângă Vodă Ioniță ca să-l boierească pe Trofim care primi ca dar de nuntă pitacul de medelnicer; așa că și el tot a dat ceva, fără să-și dezlege băierile de la pungă. Vorba țaranului moldovean: „Și curechiul uns, și slănina-n pod!”

Și iată-l pe Trofim al nostru înălțându-se dintre răzeși la boierie, precum, după povestirile bătrânilor, strămoșii lui se coborâseră dintre niște boieri veliți la treapta de răzeși. Și aceasta nu era decât porneala; se prevedea că nu se va opri la cinul de medelnicer.

Cătați, vă rog, că ce înălțase într-o vreme, pe când boierii se dau cu mare greutate; nu ca mai târziu, sub Vodă Ghica și căimăcămii, când pitacele se vindeau la sultan-mezat, ieftin, ieftin ca braga, de alerga o lume de prin Basarabia, Țara Grecească, ba vreo doi-trei și din cea nemțească. Să fi fost prea calic ca să nu ai parte! Subt Ioniță Sturdza nu era așa, Doamne ferește!

Este bine, cu dreptate, și chiar în căderea lui Vodă că, fie de la dânsul, fie prin înrăurirea vreunui boier velit, să te ridice la boierie, ba chiar să te căftănească; dar numai în urma unor foloase vădite aduse Măriei Sale, ori velitului boier, ori numai Țării Moldovei. Dar așa tam-nisam, cum zice rusul, și încă pe parale, se înjosește cinstita față a domnitorului, se feștelește boieria și se terferfelește biata țară în ochii lumii!

Iaca, Mihalache-Vodă Sturdza, de pildă: cu mulți ani înainte de domnie, când boteză pe fiul lui Trofim, nu-i aruncă în leagăn pitacul de căminar, tot prin stăruințe, cum îl înălțase pe fericitul tată la treapta de medelnicer? Nu că bietul copil avusese vreme să lase alte urme de foloase, decât doar ceva reveneală pe mâinile boierești care-l țineau la taina sfântului botez; dar puține foloase adusesese oare medelnicerul, dacă nu domnitorului și Țării Moldovei, dar însuși boierului Mihalache Sturdza? Și e știut de o lume că boierul Mihalache Sturdza știa să recunoască cu dărnicie slujbele ce i se făceau, și dacă se ferea de ursuzlâcul de a da din punga lui, găsea alte mijloace ca să fie darnic și cu dreptate!

Tânăruțelul căminar însă se născuse căftănit gata și fecior de oameni; oricum, era fiu de medelnicer după tată și nepot de sluger după mamă, care, și ea, din partea slugeresei, era de neam mare de tot, și nu fără dreptate conu Mihalache îi dăduse chiar numele său de botez și-l căminărise așa devreme zicându-i, după datină, și *megas postelnicos!* Pentru lămurirea acestor cuvinte grecești, trebuie spus că, atunci când se boteza un copil de neam, era obiceiul, împrumutat poate din Bizanț, ca nașul, primindu-și

finul din mâinile preotului, să-l ridice în sus cât îi erau brațele de lungi, ca să arate că așa o să crească copilul de mare, apoi, ca să ajungă mare și în simândichie, îi mai spunea și *megas postelnicos*, adică să ajungă și mare-postelnic!

După cum se născuse în boierie, tânărul căminar Mihalache Stelea fu crescut în toate ifosurile și ighemoniconul boieresc. Părinții lui nu mai trăiau în curtea lui Sturdza: răscumpăraseră casele slugeresei din Iași și mai duraseră unele în Steleni, iar pe când boierul Trofim se silea a încredința pe răzeșii de acolo să-și mute hotarele tot mai departe, creștea și moșia, creștea și copilul, înconjurat, slujit și lingușit de o droaie de țigănci și de țigani, cari-l învățau și franțuzește în limba lor, și îi spunea, când se răstea la dâșii cu biciușca: *hauleu, frumosule și viteazule, că mândru o să mai hii când hai s-ajungi vodă!*

Pericitul boier Trofim făcea mare haz de apucăturile fiului său, iar vorbele țigancelor îl puneau uneori pe gânduri. Adică de ce nu? Parcă numai o dată s-au adevărit proorocirile lor? Dacă el a ajuns spătar, de ce n-ar ajunge feciorul său domn? Nu era și el fiu de boier? Nu-l chema tot Mihalache ca și pe Vodă? Ba era chiar fiu sufletesc, dacă nu chiar trupesc. Se cunoștea de o poștă că nu era din proști! De unde atâtea ifosuri la un copil de șase ani? Avere o să-i rămâie destulă, slavă Domnului! Ce-i mai trebuia? Puțin noroc... și carte multă. Adevărat că norocul nu i-l putea da nimenea; dar, judecând după tată-său, nu se putea spune că nu era de neam norocos. Așadar, ceea ce-i trebuia ca să ajungă la scaun era numai cartea, căci, din partea deșteptăciunii, se speria o lume de boroboatele ce le făcea boțul asta de carne prin casă! Arhon spătar Trofim se puse dar cu toată inima și înțelepciunea lui să croiască pentru scumpa lui odraslă un întreg plan de învățatură, care, după dânsul și mintea lui, era culmea luminii.

Mai întâi o să-l dea de pe acum pe mâna părintelui iconom Ifrim Scurtu de la mănăstirea de alătura (un om foarte învățat, care sorbise sfânta învățatură tocmai peste Prut, la Kiev), pentru ca să-l lumineze în cele sfinte, să-l deprindă cu carte moldovenească, să-i mai povestească din viețile sfinților și din trecutul neamului, ba ceva și din zodii, dar, bineînțeles, cu măsură și atât cât poate cuprinde mintea fragedă a unui copil. Începutul trebuia făcut cu cele sfinte, că numai de la dânsle ne vine norocul. Apoi, la anul, când va merge la Galați ca să-și vândă pâinea, îi va aduce băiatului un dascăl grec pentru ca să-l învețe bine elinește, fiind știut de toți că elineasca este temelia învățaturii; celelalte sunt floare la ureche, și oricât ai ști de mult, de n-ai învățat elinește, nu știi nimica! Dar nici despre celelalte nu va duce lipsă, că la vreme vor petrece iernile la Iași și-i va tocmi acolo vreun *cinovnic*

de la conțul rusesc, un *amplioianț* de la cel nemțesc și poate unul de la cel franțuzesc, pentru ca să deprindă cu cât mai multe limbi, așa ca să se poată înțelege și în scris cu străinătatea! Pe Vodă Mihai îl auzise vorbind limbi multe, dar nu-l văzuse scriind niciodată, plătind secretari cari l-ar fi putut trăda. Pentru Constantinopol ar fi bine să știe turcește, dar o să ia în casă un cafegiu armean, așa c-o să se deprindă și cu asta, măcar din grai, că din scris nici turcii cei mari nu o știu toți.

Așa că, din mâinile țigancelor micul căminăraș trecu de-a dreptul într-ale Sfinției Sale părintelui iconom Ifrim Scurtu, adus de trei ori pe săptămână cu brișca boierului, care îl și ducea înapoi la mănăstire. Apoi, la vremea hotărâtă, sosi coconul din Galați, aducând cu dânsul un dascăl vestit și foarte învățat, pe chirios Tanasachis Evanghelopoulos, didascalos și sofologhiotatos, venit de la marea școală din Halchi, de lângă Constantinopol. Îi fusese recomandat chiar de beizadea Dumitrache Moruz Pecheanul, care adusesse și el unul la fel, pentru băieții lui. Se vede că-i venise beizadelei doi în loc de unul, iar că spătarul Trofim îl luase pe cel brăcut.

Marele învățat, înainte de a-și desface ghiozdanul cu știință, ceru ca într-o anumită odaie să i se ridice o catedră mare-mare, după un plan arătat de dânsul și așezată pe cel puțin trei trepte deasupra podelii; spunea că nu are obicei să răspândească lumina decât de sus. Arhon spătar, care nu era om să se uite la câteva scânduri mai mult, porunci să se înalțe catedra pe cinci trepte, în loc de cele cerute. Sună, în sfârșit, și ceasul în care drăguțul Mihalache avea să-și deschidă ochișorii la lumina elenismului!

Măreț urcă dascălul acele cinci trepte care duceau la înălțimile catedrei, așezată cam la mijlocul unei mari și luminoase odăi. Veniseră și țigancele toate să se minuneze cum o să-l scoată pe coconașul lor tobă de carte. Deprins cu admirația mulțimii, chirios Evanghelopoulos nu le goni, ci chemă, grăind din nas:

– Mihalaache?! *Ia ela dho!* (Vorba asta o pricepură și țigancele și-l îndemnară pe coconaș să se apropie frumos de catedră și să nu se înfricoșeze.) Apoi dascălul arătă noului său cirac cum trebuia să stea smerit în picioare și cu mâinile încrucișate la piept, după care îl puse să zică după dânsul: *Kallosorisaste sofologhiotate!* Adică: bine ați sosit, preaînțelepte propovăduitor.

Cuvintele cele două dintâi au mers ele cum au mers, căminărașul crezând că e vorba de vreun cal (*kalos*) și, fiindcă-i erau dragi caili, nu s-a opus. Când însă veni treaba la *sofologhiotatos*, el se simți adânc jignit în dragostea lui de fiu, socotind că grecul îl face pe tată-său lighioană; așa că, nevoind să zică safielighioanatatutau, se uită amenințător la dascăl și-i arătă limba, iar chirios Evanghelopoulos era să răspundă la așa obrăznicie cu o lovitură de

ciubuc, de nu săreau țigancele să-l împiedice. Fu zarvă mare, grecul simțindu-se atins în ighemoniconul lui de mare învățat; dar la urmă se potoliră lucrurile și ar fi mers din bine în mai bine, de nu-i venea în minte lui Mihalache una boacăna de tot, și tocmai când era lui chir Tanasache Evanghelopulos lumea mai dragă văzând progresele micului său școlar.

Băgase ștregarul de seamă că bietul Tanasache, fie că suferea de vreo boală de piele, fie din altă pricină, avea urâta meteahnă de a-și scărpinga cu furie spinarea de speteaza scaunului de la catedră. Atât i-a trebuit! Îndată după lecții, puse în mare taină pe țiganul stoler să taie cu fereștrăul picioarele de dinapoi ale scaunului, dar numai atât ca să se poată ținea puțin. A doua zi, când voi grecul să-și facă obiceiul scărpinatului, se pomeni jos pe podele, cu scaun, catedră, cărți și călimară peste dânsul.

Deșelat, plin de sânge și de cerneală, cu cogeamite cucui pe frunte, bietul Evanghelopulos nu voi cu niciun preț să mai lumineze pe *ațel diavolime-no cormi care se ramine budala tota viacia lui!* Și, a doua zi chiar, după ce-și primi lefușoara toată pe un an de zile ca despăgubire pentru cele întâmpilate, porni la Galați, unde se întâlni cu tovarășul lui de la Pechia, care și el pășise întocmai la fel și se lepădase de cinstea mare de a lumina pe băieții beizadelei!

Foarte mâhnit că fiul lui va rămânea fără carte elinească, bietul spătar Trofim, nemaiputându-și părăsi moșia, trimise pe coana Frosinița spătărea-sa la Iași, ca să-l ție pe ștregar din scurt, să-l bată, să-l urechească fără milă, ca să iasă om de treabă. Cucoana Frosinița care, deși mamă iubitoare, avea mai multă tărie de caracter decât conu Trofim, care îl cam alinta pe copil, se așază în curțile sale din Sărărie și, cu Doamne-ajută și cu sfântul Nicolae cel din cui, începu a-l povățui spre bine pe tânărul căminar, tocmindu-i dascălii cei mai buni, cari să-l pregătească pentru Academia Mihăileană, de unde avea să iasă de-a dreptul slujbaş la postelnicie!

Capitolul II O carieră strălucită

Am văzut că de mic conașu Mihalache Stelea avea ifosuri de boier. Chiar academist fiind, nu se prea înhăita cu băieții de rând, nici cu acei cam deopotrivă cu dânsul. Mai bine îi slugărea pe acei din protipendadă, decât să se amestece cu cine știe ce fii de boierănași de țară din județe sau negustori, cu toții niște mojici, mă rog, niște coate-goale, cu cari ți-era rușine să stai de vorbă. Simțea el că nici tatăl său nu era soi mare, dar, oricum, avea și el

caretă cu stea pe la obloane. Iar el era finul sufletesc al domnitorului, parcă Mihai-Vodă nu mai botezase pe nimeni altul în toată viața lui! De Sfinții Arhangheli (ziua Măriei Sale), de Anul Nou și de Paști mergea cu careta la curtea domnească să-l heretisească pe nașul, sărutând mâna și doamnei. Doamna, deși nu mai era aceea care îi cununase părinții, îi dăruia câte un galben nemțesc, pe când Măria Sa Vodă îl miluia numai cu sfaturi bune și înțelepte, zicându-i că atunci când va intra în slujba țării, de se va purta bine, cu hărnicie, deșteptăciune și, mai ales, cu mare economie, va binevoi să-l aibă îndeaproape îngrijire, ca unul ce-i era rudă duhovnicească și va înainta repede, ajungând departe.

Și, în adevăr, că Măria Sa Vodă se ținu de făgăduință, ajungând căminarul Mihalache foarte curând la cinul de stolonacialnic. Ba începuse a se gândi la dânsul pentru isprăvnicia de Fălciu, când începură „bonjuriștii” a se burzului; așa că Vodă, trebuindu-i oameni deștepți și de încredere pentru a iscodi pe nebunii ceia, aflându-le toate planurile ca să le poată mai bine zădărnici, îl opri pe loc, la Iași, făgăduindu-i alt județ mai bun, de va rămânea mulțămît de dibăcia și de istețimea lui.

Cu mare râvnă și bucurie ar fi primit să se însărcineze cu această în-deletnicire, că era băiat iscusit, născut cu toate însușirile unui mare polițist, cum o dovedi, de altfel, mai târziu, ca agă. Știa de minune să se vâre în toate, fără să-l poată bănuși cineva. Apoi toți bonjuriștii, unii chiar din protipendadă, nu-i erau tovarăși de la academie? Tovarăși, dar nu prieteni, Doamne ferește. Ba nici nu-i putea suferi: una că erau prea tihui la vorbă și la gândire și mai aveau cusurul că prea dau mâna cu toți mojicii și desculții. Ca deșteptăciune, nu se da învins nici de cei mai deștepți cari fuseseră să se desăvârșească în străinătate. Nimeni din ei n-ar fi fost în stare să-l lege pe dumnealui la gard, oricât de hâtru ar fi fost. Străinătatea! Da nu-l luase cu dânsul Alec Balș, când a ajuns cu poștalionii lui tocmai la Viena, de căscau gura nemții, ca la irozi? De la Viena n-a întins-o prin toată Nemția până a dat de Țara Franțuzească, de-a ajuns tocmai la Paris? Acolo și-a schimbat și portul, îmbrăcându-se cu pantaloni, bonjur nemțesc și ciubote de glanț, nu de gustul gătelei, dar flușturatecii de franțuzi prea se țineau de poalele lui când ieșea pe ulițe, iar, de se ducea la vreun teatru, până și comediantii își opreau caraghioslăcurile pentru ca să-l privească. Mai mare rușinea! Ba era s-o întindă și până la Londra, de nu i-ar fi fost frică de mare. Da așa, a luat-o mai cu minte prin Cracovia, Lemberg, Cernăuții și Mihăilenii, de unde fu silit să ia căruța de poștă, că tatăl său uitase să-i trimeată vreo trăsură de la Steleni. După cum vedeți, nici în asta nu-l puteau întrece bonjuriștii: era că-

lătorit și deprins cu străinătatea și era departe să aibă pentru ei așa dragoste ca să-l oprească de la datorie.

Dar vezi că treaba era foarte subțire și trebuia chibzuită bine.

Să-l rogi pe Vodă a nu te însărcina cu așa lucru greu nici de gândit nu era. Una că te arătai și fricos, și nerecunoscător către nașul care îl procopsize mai întâi pe tatu-tău și acum pe tine. Apoi te putea bănuși că te-ai dat și tu din partea nebunilor și puteai să-ți ei rămas bun de la înaintare și chiar de la slujbă.

Pe de altă parte, fruntea bonjurismului era alcătuită din tineri foarte simandicoși: fii sau gineri ai celor mai veliți boieri din protipendada țării. Poftim de te pune rău cu un Ghica, un Sturdza sau cu cine știe care dintre coconași! Las' că era lesne de judecat ce-ai păți dac-ar izbuti dumnealor să alunge pe Mihai-Vodă, lucru, de altfel, ce nu era de temut, că așa ceva nici nu putea să treacă printr-un cap cu minte sănătoasă, dar se putea întâmpla ca ei să se împace cu Vodă și Vodă cu dânșii. Ce te făceai atunci, Mihalache? Corb la corb nu scoate ochii. Toată pacostea numai pe capul tău! Toate descoperirile tale și donosurile cele mai întemeiate și bine dovedite ar fi ieșit mincinoase clevetiri și nu te mai spăla nici Dunărea, câte zile ai mai fi avut.

Noroc că, pe lângă bonjuriștii cei mari, era și mult mărunțiș: boierănași, ciocoi, negustori, ba și parte răzeșească, cum îi, de pildă, plătica și bibanul între moruni și nisetri.

Ce se gândi atunci șiretul nostru căminar?

Ia să primesc eu cu mare bucurie cinstea și încrederea Măriei Sale și să lucrez cu râvnă pentru ca să-mi slujesc stăpânul. Mă voi vârî printre bonjuriști, voi zice ca dânșii și încă mai cu foc (dar cu știrea Măriei Sale), ei mă vor crede supărat că nu m-am făcut ispravnic și nu se vor feri de mine; le voi afla toate chichițele, iar, la vreme, voi arunca năvodul, dând iama numai în plătică și biban și neatingându-mă nici de nisetri, nici de moruni. La nevoie, chiar dac-ar cădea vreunul din întâmplare, îl fac scăpat, câștigând drepturi la recunoștința lui și pregătindu-mi ziua de mâine, fără a o primejdui pe cea de astăzi.

Chiar așa se gândi spătarul Mihalache Stelea, căci era spătar, de acum și el ca tată-său, Măria Sa Vodă despăgubindu-l că nu-l făcuse deocamdată ispravnic cu un pitac de spătărie.

Și bine și cuminte s-a mai gândit! Bine era văzut de Vodă, care prețuia mult isteța și credincioasa lui slujbă; bine și de veliții boieri, cărora le arăta în mare taină cum își primejduia uneori viitorul pentru a le scăpa fiii și ginerii de urgia domnitorului; dar și mai bine de coconașii cari-l credeau

omul lor de încredere, prin care aflau multe și mărunte fapte de ale lui Mihalache Sturdza, dar numai dintre acelea ce nu s-ar fi putut ascunde și pe care le-ar fi aflat a doua zi și fără dânsul.

În chipul acesta își strecura conu Mihalache Stelea pluta printre stânci și vâltoare. Dar unde fu de o dibăcie nemaipomenită, a fost când, la patruzeci și opt, și-a aruncat în sfârșit năvodul, prinzându-se și ceva moruni și nisetri între multă plătică și bibani. A știut așa de bine să previe la timp pe unii, să scape pe alții, chiar după ce fuseseră prinși și închiși, să mângâie pe ceilalți și să se arăte lui Vodă că-i iscodește, că toți îl vedeau cu ochi buni și nime-nă nu l-a bănușit cât de puțin.

În sfârșit, la patruzeci și nouă, bietul Vodă Mihalache Sturdza, după ce se întâmplă tocmai ceea ce se părea că nu poate trece printr-un cap cu minte sănătoasă, culese roadele credincioasei slujbe a finului său și a vreo câțiva ca dânsul, luând calea amară a pribegiei.

Nu mult după plecarea lui Sturdza, fu chemat pe scaunul Moldovei Grigore Ghica Voievod, unul din cei mai frumoși și mai mândri bărbați din vremea lui și căpetenia cea mai de seamă a bonjuriștilor. De câte ori nu l-a avut în mână Mihalache Stelea în vremea lui Sturdza și de câte ori ar fi fost dovedit și prins, de nu l-ar fi scăpat! Parcă prevăzuse viitorul și, de câte ori prindea Vodă Sturdza ceva bănuială asupra conașului Grigore Ghica, Stelea se punea luntre și punte ca să-l scoată pe Măria Sa din presupuneri nedrepte și Ghica să iasă basma curată!

De aceea, chiar cum se sui noul domnitor pe tron, îi și încredință lui Stelea paza și buna orânduială a orașului de scaun, orânduindu-l agă la Iași, ca cel mai vrednic și cel mai credincios dintre foștii lui prieteni.

Conu Mihalache era prea măgulit de așa cinste mare ca să nu primească. Vel-agă era lucru mare, nu glumă! Se puse cu osârdie pe muncă; dar, în sufletul lui, nu-i prea plăceau celea ce le făcea Vodă Grigore. Ca, de pildă, dezrobirea țișanilor, coșcogeamite polc de jandarmi, o cazarmă cât un oraș de mare, parcă cine știe ce oștire avea de pus într-însa: așa că nici n-a putut-o isprăvi; apoi parmaclăcuri de fier la Grădina Publică, pe când parii și nuielele putrezeau prin păduri! Și câte și câte altele! Câteodată, când nu le mai putea răbda, își lua inima-n dinți și-și dezvăluia paraponul către Măria Sa, când îl vedea bine dispus și nu era nimeni să-l audă.

– Lasă, Mihalache, îi spunea Vodă cu bunăvoință, tu nu le pricepi aeste! Așa fac și franțuzii în Franța.

– Or fi făcând, Măria Ta, îndrăzne să întâmpine bietul agă. Lasă-i să facă ei la dânșii acolo, dacă o cred nimerit. Dar noi cu dânșii ce avem? Să nu bănuiești, ne-ai luat bunătațe de țișani, de nu este cine să-ți dea un